WINSTBEPALING IN DE ONDERNEMING

door Prof. Dr. H. J. van der Schroeff

Als de behandeling van dit onderwerp tijdens het Congres ons iets heeft geleerd, is het wel dit, dat van enige overeenstemming van inzichten omtrent het zo belangrijke vraagstuk van de winstbepaling geen sprake is. In hun inleidingen ging ieder van de schrijvers van een andere winstopvatting uit, dan wel gaf een eigen benadering van het vraagstuk. Ook tijdens de discussies bleek ten duidelijkste, dat er vrijwel geen overeenstemming van inzichten, zelfs geen aanvaardbare verscheidenheid van opvatting bestond, zodat een gemeenschappelijk uitgangspunt voor de discussie werd gemist.

Deze omstandigheid maakt de verslaggeving van het behandelde niet eenvoudig. Nu ik mij voor deze taak gesteld zie kan ik slechts met Drs *G. L. Groeneveld,* die voor Nederland een referaat uitbracht en die tevens rapporteur voor het betreffende onderwerp was, verzuchten, dat de inleidingen een internationale revue van geheel uiteenlopende beschouwingen over de winstbepaling hebben opgeleverd, waaruit een volkomen kaleidoscopisch beeld te voorschijn is gekomen. Deze verscheidenheid van opvatting is opmerkelijk en tezelfdertijd hogelijk betreurenswaardig, aangezien er geen verschil van mening bestaat over de fundamentele betekenis van het vraagstuk van de winstbepaling.

Waaraan - zo mag de vraag worden gesteld - valt het toe te schrijven, dat, ondanks de grote aandacht die in alle landen in de praktijk aan dit vraagstuk wordt gewijd, ondanks de ontwikkeling in de afgelopen tientallen jaren van de economische wetenschap, van de bedrijfseconomie in het bijzonder, zo weinig overeenstemming van inzichten bestaat. Het valt gemakkelijker de vraag te stellen dan haar te beantwoorden. Rekening valt er mede te houden - voornamelijk wanneer men dit in een internationale discussie zou brengen - dat het antwoord op deze vraag op zichzelf weer het uitgangspunt zou worden van geheel divergerende opvattingen. Schrijvende voor de Nederlandse lezer wordt de poging tot een beantwoording wellicht eenvoudiger, althans minder kwetsbaar. Op het gevaar af mij schuldig te maken aan een nationaal chauvinisme aarzel ik niet te zeggen, dat van de inleidingen, welke zijn gehouden, die van onze landgenoot de meest principiële en wetenschappelijk verantwoorde was. Ik zou niet gaarne zien, dat mijn woorden zouden worden uitgelegd als een gemis aan deferentie voor onze buitenlandse collega's die aan het woord waren, wanneer ik als mijn mening neerschrijf, dat de Nederlandse accountants, indien het om de fundamentele aanvat van het winstvraagstuk gaat, daarvoor niet bij de buitenlandse collega's in de leer behoeven te gaan. Ik wil niet zover gaan in mijn vrijmoedigheid door het omgekeerde te stellen, maar vast staat voor mij, dat de ontwikkeling van het waardebegrip, en in samenhang daarmede van het winstbegrip, in de Nederlandse bedrijfseconomie de richting heeft bepaald, die het meeste uitzicht belooft op een zowel uit wetenschappelijk als uit praktisch gezichtspunt verantwoorde oplossing van het vraagstuk. Zonder anderen tekort te willen doen, dient daarbij de naam van *Limperg* in de eerste plaats te worden genoemd.

Ik houd het voor mogelijk, dat de lezer, die kennis heeft genomen van de beschouwingen over het winstprobleem in de Nederlandse vakkringen, van veel eenstemmigheid niets heeft gemerkt. Inderdaad wordt men bij lezing van artikelen en referaten, welke in de laatste jaren verschenen zijn, telken-

male getroffen door controversen in de opvattingen, welke de onbevangen lezer de indruk moeten geven, dat de auteurs meer aandacht hebben voor verschilpunten in elkanders opvatting dan voor die punten waaromtrent reeds overeenstemming is verkregen. Ik wil deze gelegenheid benutten voor de kringen van de Nederlandse bedrijfseconomie en accountancy de wenselijkheid te bepleiten meer te zien naar hetgeen ons bindt dan naar hetgeen ons scheidt. Alvorens bestaande verschillen verder te accentueren, zal het zin hebben ons rekenschap te geven omtrent de punten welke een gemeenschappelijk uitgangspunt vormen voor verdere discussie.

De diversiteit van meningen, welke uit de referaten van het Congres bleek, valt naar mijn oordeel grotendeels toe te schrijven aan de te pragmatische en te weinig principiële aanvat van het vraagstuk. Voor zover men wel naar een theoretisch gefundeerde oplossing heeft gestreefd, valt te constateren dat men bij de analyse òf niet los gekomen is van oudere aan de sociale economie ontleende waarde-opvattingen, dan wel van de historische interpretatie van het winstprobleem, die bij de moderne ontwikkeling van de bedrijfseconomie als verouderd kan worden beschouwd. Beide richtingen hebben in de referaten doorgeklonken.

Een aansluiting van het winstbegrip bij de waarde-opvattingen van de sociale economie is te vinden in het referaat van Prof. *Palle Hansen* (Denemarken). Deze inleider stelt de economische opvatting van het winstbegrip tegenover de z.i. conventionele opvatting in de accountantskringen. Uitgangspunt van zijn beschouwingen is de in de economie welbekende gedachte, dat de goederen van hogere orde hun waarde ontlenen aan die van lagere orde en dat aldus de waarde van de kapitaalgoederen bepaald wordt door de gekapitaliseerde waarde van hun toekomstige opbrengsten. Deze waarde vormt volgens de Deense collega de „true capital value" van de onderneming of van de afzonderlijke kapitaalgoederen en daarop dient de „economically true profit" te worden gebaseerd. „The economic way of thinking - zo citeren wij uit zijn referaat - rests on the theorem that the evalution of capital value must be made on the basis of the expected future and not on the basis of socalled facts about the past". De winst - de z.g. „ideal profit" - wordt gevormd door de normale rente over de waarde van de activa, gebaseerd op hun toekomstig inkomen. In deze opvatting, welke - naar Prof. *Hansen* opmerkt - in sterke mate afwijkt van de door de accountants bij de winstbepaling gevolgde grondslagen, zal de lezer de waardering naar de indirecte opbrengstwaarde herkennen, die slechts - naar bekend zal mogen verondersteld - in bijzondere gevallen in aanmerking komt.

Richt zich de opvatting van Prof. *Hansen* geheel op de toekomst, bij de Oostenrijkse inleider, Prof. *Illetschko,* vinden wij een opvatting welke naar het verleden teruggaat. Bij de bepaling van de periodewinst knoopt deze inleider aan bij de begrippen liquidatiewinst en totale winst, waarbij door middel van een gefingeerde liquidatie op een bepaald moment de periodewinst tot een totale winst wordt herleid. De periodewinst is een formeel rekenbegrip, dat aan die bestanddelen is gebonden, die in geld kunnen worden uitgedrukt. Doordat, naar het oordeel van de inleider, de winstbepaling aan de effectief betaalde prijzen dient te zijn gebonden, ontstaat door de wisselingen van de koopkracht een storingsfactor. Prof. *Illetschko* wenst deze te elimineren door de geschatte verkoopprijzen van de gefingeerde liquidatie eveneens op aanschaffingsprijzen te baseren. Naar gelang de periode waarover de winst berekend wordt, korter is, hebben de storingsfactoren minder invloed. Kan in de resultatenberekening op korte termijn

met actuele prijzen worden gewerkt, bij de jaarlijkse bepaling van de winst, gebaseerd op de gedocumenteerde boekhouding behoren de aanschaffingsprijzen te worden aangehouden, onder toepassing van het „Niederst-Wertprincip". Uit het bovenstaande blijkt wel duidelijk hoe de standpunten van beide genoemde auteurs diametraal tegenover elkander staan. Enerzijds een waardering naar indirecte opbrengstwaarde, geheel op de toekomst gericht, anderzijds een waardering naar uitgaafprijzen, twee interpretaties, die niet houdbaar zijn.

Dat de historische interpretatie nog geenszins heeft afgedaan werd duidelijk door het pleidooi, dat de Amerikaanse gedelegeerde *Seaton* onder grote instemming van een deel van het gehoor voor de historische opvatting hield. Deze afgevaardigde hield het Congres voor, dat „the record of history is of far more worth than the economic theory of profit, which should have no place in the accountants' report", en dat, nadat Prof. *Hansen* had betoogd, dat de bepaling van de winst naar de accountants' conventie nu eens eindelijk door de op de toekomst gerichte economische conceptie van het winstbegrip dient te worden vervangen!

Een tussenstandpunt wordt ingenomen in het referaat van *Ira N. Frisbee* van het American Institute of Certified Public Accountants. Naar diens oordeel is de economische winst zowel voor de beleggers als voor de leiders van de bedrijven van meer betekenis dan de monetaire winst. Gezorgd dient ervoor te worden, dat de berekende winst ook waarlijk „spendable income" is, zodat geen vertering van het vermogen plaats vindt. Daarvoor is nodig, dat rekening wordt gehouden met het vermogen dat nodig is „to continue the same volume of operations". Bij de uitwerking van deze gedachte, welke tendeert in de richting van de theorie van de vervangingswaarde, blijkt dat Mr *Frisbee* meer geporteerd is voor de methode van de „adjusted historical cost" dan voor die van de „replacement cost". De eerste methode komt erop neer de historische kosten door middel van indexen om te rekenen, waardoor in „current dollars" in plaats van „out-of-date-dollars" wordt gerekend. De inleider ziet verschillende voordelen van deze methode boven die van toepassing van de vervangingswaarde. Eén van die voordelen is z.i. deze, dat in de administratie, zoals deze in het bedrijf wordt gevoerd, met historische kosten kan worden gerekend, terwijl toch de mogelijkheid bestaat om bij wijziging in het prijsniveau de omrekening te maken, zonder dat er veranderingen in de boekhouding nodig zijn. Bovendien acht de inleider het van voordeel om de omrekeningen op een algemene prijsindex te maken in plaats van op indexen welke de prijsveranderingen aangeven van de specifieke kapitaalgoederen. Dit laatste zou tenderen tot het opnemen van de kosten op het bestaande prijsniveau, hetgeen neerkomt op de toepassing van de vervangingswaarde. Het bezwaar daarvan acht de inleider, dat identieke vervanging zelden voorkomt. Ik reken het niet tot mijn taak om tot een beoordeling van deze zienswijze te komen. Voor degene, die zich vertrouwd voelt met de toepassing van de idee van de vervangingswaarde zal het duidelijk zijn, dat hier de vervangingsgedachte onjuist is weergegeven. Welke kritiek er ook moge bestaan, verheugend is het te constateren dat de winstopvatting in de Verenigde Staten blijkens dit referaat geleidelijk meer tendeert in de richting van een economisch verantwoorde winstbepaling, waarbij rekening wordt gehouden met de eisen, die de vervanging stelt.

De vervangingswaardegedachte vindt men voorgedragen in het referaat van *G. L. Groeneveld*. Uitgangspunt van diens beschouwingen is de stelling, dat alleen de vermogensvermeerdering die boven de vervangings-

waarde van de verbruikte eenheden uitgaat, als winst kan worden aangemerkt. Onderscheid moet worden gemaakt tussen de verteerbaarheid van het inkomen en de besteding daarvan. Inleider wijst de opvatting af, dat alleen die vermogensvermeerdering als winst kan worden beschouwd, die in feite kan worden uitgekeerd. Het accent dient niet te liggen op de feitelijke, maar op de *principiële* mogelijkheid van uitkering en vertering. Het is mogelijk, dat de liquiditeitspositie van het bedrijf zich tegen uitkering verzet. Dit is niet een vraagstuk van winstbepaling, maar van winstbestemming. Dat geldt met name voor de reservering, hetwelk een winstbestemmingsvraagstuk is. Door de reservering als winstbepalend element te zien stelt men het winstbegrip op losse schroeven.

In genoemd referaat wordt nog eens in korte trekken het belang van de theorie van de vervangingswaarde uiteengezet, zoals deze in Nederland is ontwikkeld. Aandacht wordt besteed aan de argumenten, die nog worden aangevoerd voor het handhaven van de uitgaafprijs als grondslag bij de bepaling van kosten en winst. Tegen de praktische toepassing van de theorie van de vervangingswaarde wordt door sommigen het bezwaar gemaakt van de moeilijke bepaalbaarheid van de vervangingswaarde en de mogelijkheid van persoonlijke beïnvloeding van de resultatenrekening. Naar het oordeel van *Groeneveld* zijn deze moeilijkheden bij belangrijke toepassingen in de praktijk reeds overwonnen; de tegenargumenten hebben geen andere grondslag dan de kracht van de traditie. Te beperkt ziet men de theorie van de vervangingswaarde wanneer men deze alleen ziet als een middel tot uitschakeling van de gevolgen van prijsfluctuaties, waarvoor ook andere technieken ter beschikking staan. Inleider wijst in dit verband op het Lifostelsel, normale voorraadstelsel, mankostelsel, dollarvalue-methode, die alle beogen een oplossing te bieden voor de gevolgen van prijsfluctuaties op het resultaat, doch die zwakker gefundeerd zijn dan de vervangingswaardetheorie. Deze berust op een eigen opvatting omtrent het wezen van de waarde en is bij de praktische toepassing beter opgewassen tegen de grote verscheidenheid van gevallen, die zich in het bedrijf voordoen.

Ten aanzien van de scheiding tussen transactie- en voorraadresultaten heeft de theorie van de vervangingswaarde een belangrijke verrijking gebracht, die bij de andere stelsels wordt gemist. Inleider wijst op het schattingselement, dat in de calculatie kan voorkomen, doordat de toekomst onbepaald is. Deze schattingselementen kunnen worden aanvaard voor wie, zoals voor de aanhangers van de theorie van de vervangingswaarde, de winstbepaling een ex-post begrip is. Anderen wensen daarentegen de winstbepaling ex-ante te zien opgevat, waardoor de onzekerheid van de toekomstige ontwikkeling een veel grotere invloed op de winstbepaling krijgt. Dit leidt ertoe, dat subjectieve schattingen en beleidsbeslissingen van de producent mede een rol gaan spelen in de winstbepaling. Er zijn onzekerheden die niet door het beleid van de producent kunnen worden opgevangen. Doordat men deze onzekerheden tot offers van heden en verleden wil herleiden heeft de gedachte post gevat, dat er eigenlijk geen exact bepaalbare winst meer is, omdat de winst de functie heeft de onzekere offers van de toekomst op te vangen. In deze gedachtengang is de winstbepaling afhankelijk van de toekomst en voor zover de bestemming tot uitkering wordt gegeven berust deze beslissing, die voor winstbepaling en winstbestemming gezamenlijk geschied, op subjectieve overwegingen van de producent. Gewezen wordt op de uitspraak van Prof. *Pruyt*, dat de verklaring van de accountant omtrent de juistheid van de berekende winst in feite vrijwel steeds een geclausuleerde verklaring zou moeten zijn. Ook

in de buitenlandse literatuur komen dergelijke uitlatingen voor. *Groeneveld* neemt tegen deze opvatting scherp stelling. Vraagstukken van bedrijfsbeleid en winstbepaling dienen wel te worden onderscheiden. Hij gebruikt het aardige beeld, dat de beleidsvragen zich voordoen op het circuit van winstbepaling naar winstbestemming. Hierbij kan, of moet zelfs, het beleid op de toekomst zijn gericht. Wil men over winstbestemming spreken, dan moet eerst vaststaan wat als winst kan worden aangemerkt. De toepassing van de uitgaafprijs als waardebeginsel vormt een hinderpaal in deze oordeelvorming. „Ze leidt", zo citeren wij uit *Groeneveld's* referaat, „tot wisselvallige uitkomsten der winstberekening en creëert daardoor een sfeer van onzekerheid, waarin men voorzieningen voor latente risico's in de ruimste zin als onmisbaar element van winstbepaling gaat zien. De uitgaafprijs is een grootheid, die uitdrukking geeft aan een dood verleden. Zij geeft een cijfer dat interessant was op het moment van besteding, maar faalt bij vaststelling van kosten en van inkomen dat verworven wordt bij de ruil in latere perioden. De vervangingswaarde daarentegen is de waarde van het ogenblik, waarin de waardering naar het momentele inzicht van de verkeersmaatschappij is voltrokken. Wanneer de winstbepaling zich bij dit proces aansluit, voldoet zij aan de behoeften van producent en maatschappij".

Tot zover het betoog van *Groeneveld,* waarin de kern van het probleem op scherpe wijze is gesteld. Onze nederlandse collega heeft zich voortreffelijk gekweten van de moeilijke taak om in enkele bladzijden voor een buitenlands auditorium een weergave te geven van de in ons land gehuldigde conceptie van de vervangingswaardegedachte, die in het buitenland niet de bekendheid heeft die zij verdient.

Tenslotte wil ik nog wijzen op het voorstel, dat in de inleiding van *E. Mangal,* (België) aan het Congres is gedaan, n.l. om te bevorderen dat de verschillende methoden van waardering duidelijk worden gedefinieerd en in een code worden vastgelegd. Deze inleider beveelt aan naar deze code te verwijzen voor de waarderingsgrondslag die de accountants in hun rapporten hebben gevolgd. Indien in opvolgende jaren verschillende waarderingsgrondslagen zijn toegepast, bepleit hij daarvan melding te maken in het accountantsrapport en daarin de gevolgen van de wijzigingen aan te geven. Het Congres heeft zich over dit voorstel niet uitgesproken. Bij de verscheidenheid van opvattingen, die bij de behandeling van het onderwerp op het Congres duidelijk naar voren trad zou een dergelijke codificatie hogelijk wenselijk zijn; zij zal echter voorlopig nog wel tot de vrome wensen blijven behoren.